

Отримана 29.10.2025

Прорецензована: 14.11.2025

Прийнята до друку: 24.11.2025

Електронна адреса: taras.zinchenko95@gmail.com

DOI: <http://doi.org/10.25264/2312-7112-2025-29-40-44>

Зінченко Т. Інформаційний простір як нова форма реальності: філософське осмислення цифрової епохи. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філософія»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2025. № 29. С. 40–44.

УДК 1:316.3]:004.77

Тарас Зінченко

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР ЯК НОВА ФОРМА РЕАЛЬНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ

У статті здійснено філософське осмислення феномена інформаційного простору як нової форми реальності, що визначає цивілізаційний розвиток у цифрову епоху. Показано, що інформаційний простір перетворюється з технічного феномена на онтологічне середовище буття людини, у якому взаємодіють технологічні, соціальні, культурні та політичні виміри. Проаналізовано еволюцію поняття від кібернетичних ідей Н. Вінера та теорії інформації К. Шеннона до концепцій інформаційного суспільства М. Кастельса, Д. Белла та Й. Масуди. Розкрито особливості впливу інформаційного простору на комунікацію, освіту, економіку, політику, культуру й етику. Наголошено, що цифрове середовище формує нові моделі праці, освіти та громадської участі, водночас породжуючи ризики маніпуляцій, втрати приватності та кризи ідентичності. Підкреслено, що інформаційний простір виступає полем взаємодії свободи й контролю, відкритості й небезпеки, є простором формування нової людини – *homo informaticus*.

Ключові слова: інформаційний простір; цифрова цивілізація; філософія інформації; *homo informaticus*; цифрова культура; онтологія; ідентичність; комунікація; етика; інформаційне суспільство.

Taras Zinchenko

INFORMATION SPACE AS A NEW FORM OF REALITY: PHILOSOPHICAL REFLECTION ON THE DIGITAL ERA

The article presents a philosophical reflection on the phenomenon of the information space as a new form of reality that defines civilizational development in the digital era. It is shown that the information space transforms from a technical phenomenon into an ontological environment of human existence, where technological, social, cultural, and political dimensions interact. The evolution of the concept is analyzed – from the cybernetic ideas of N. Wiener and the information theory of C. Shannon to the concepts of the information society developed by M. Castells, D. Bell, and Y. Masuda. The paper reveals the impact of the information space on communication, education, economy, politics, culture, and ethics. It emphasizes that the digital environment generates new models of labor, education, and civic participation while simultaneously producing risks of manipulation, loss of privacy, and crises of identity. The study highlights that the information space functions as a field of interaction between freedom and control, openness and danger, and becomes the space for the formation of a new type of human being – *homo informaticus*.

Keywords: information space; digital civilization; philosophy of information; *homo informaticus*; digital culture; ontology; identity; communication; ethics; information society.

Постановка проблеми. У ХХІ столітті людство вступило у фазу, коли інформаційний простір стає не лише технічним феноменом, а принципово новим середовищем існування людини. Інформація, цифрові технології та глобальні комунікації формують новий тип соціальної, культурної і політичної реальності. Як зазначає О. Ткаченко, «сучасні проблеми взаємодії соціальних систем та суб'єктів безпосередньо пов'язані з розвитком засобів комунікації та зростанням ролі і значення інформації, яка набуває ознак глобалізму» [8, с. 102]. Це вимагає переосмислення філософських уявлень про буття, людину і суспільство. Якщо у попередні епохи головними вимірами існування були фізичний і соціальний простори, то сьогодні до них долучається інформаційний вимір, який змінює спосіб мислення, комунікації та самоідентифікації.

Метою статті є філософське осмислення інформаційного простору та виявлення його ролі як нового середовища існування людини в умовах цифрової цивілізації.

Виклад основного матеріалу. Перші спроби осмислити інформаційний простір як окрему сферу буття людства тісно пов'язані з розвитком кібернетики у середині ХХ століття. Саме Норберт Вінер, засновник цієї науки, визначив інформацію як фундаментальну категорію, поряд із енергією та матерією. Він підкреслював, що «інформація є інформацією, а не матерією чи енергією», наголошуючи на її самостійній ролі у функціонуванні систем. Вже у 1948–1950-х роках у його працях

з'являється розуміння світу як єдиної системи комунікацій, де інформаційні потоки визначають поведінку не лише технічних, а й біологічних, соціальних структур. Як наголошував Н. Вінер, основна ідея його книг «полягає в тому, що суспільство можна зрозуміти лише через вивчення повідомлень та комунікаційних засобів, які до нього належать; і що в подальшому розвитку цих повідомлень і комунікаційних засобів повідомлення між людиною і машинами, між машинами і людиною, а також між машинами і машинами призначені відігравати дедалі більшу роль» [12, с. 17]. Саме такі погляди заклали підвалини для розуміння інформаційного простору як категорії, що виходить за межі технологій та включає широкий спектр відносин.

У рамках кібернетики інформаційний простір початково розглядався як мережа сигналів та каналів їхньої передачі. Тобто головний акцент робився на тому, як повідомлення кодується, передається та сприймається системою. Теорія інформації Клода Шеннона, яка розвивалася паралельно, також посилювала уявлення про інформаційні потоки як про впорядковану сукупність символів, що рухаються каналами зв'язку. Однак саме Вінер наголошував, що інформаційні процеси мають універсальний характер і проявляються у всіх системах – від клітини до держави. Ця універсальність дала підґрунтя для подальших концепцій «інформаційного простору» у суспільних науках [5].

У другій половині XX століття поняття інформаційного простору поступово виходить за межі технічних дисциплін і починає активно використовуватися у філософії, соціології та політиці. У 1960–1970-ті роки відбувається переосмислення ролі інформації у суспільному розвитку: формується концепція «інформаційного суспільства». Теоретики, зокрема Мануель Кастельс, Йон Масуда, Деніел Белл, підкреслювали, що інформація стає головним ресурсом економічного та політичного зростання. Інформаційний простір у такому контексті почали визначати як сукупність інформаційних ресурсів, каналів комунікації та соціальних відносин, які забезпечують виробництво, збереження та поширення знань.

Одним із ключових етапів еволюції поняття стало виникнення глобальних комп'ютерних мереж у 1980–1990-х роках, передусім Інтернету. Саме тоді інформаційний простір почали трактувати не лише як метафору, а й як практичну реальність, що має свої інфраструктурні та організаційні виміри. Поняття «кіберпростору», запроваджене Вільямом Гібсоном у 1984 році, втілило у собі образ нового виміру людської діяльності, де взаємодія здійснюється через цифрові канали. Це стало своєрідним переходом від кібернетичного бачення Вінера до сучасних уявлень про інформаційний простір як глобальне середовище.

У сучасних наукових підходах інформаційний простір дедалі більше ототожнюється з інфраструктурою комунікацій та сукупністю даних, які циркулюють у цифровій формі. Проте обмеження цього поняття лише до технічного виміру є спрощенням. Дослідники наголошують, що інформаційний простір включає також соціально-культурні, політичні та ціннісні аспекти, адже інформація формується, поширюється та інтерпретується у конкретному контексті. Таким чином, інформаційний простір – це не лише технічна мережа, але й середовище, де розгортається взаємодія людей, організацій і держав.

Важливим елементом сучасного осмислення інформаційного простору є питання безпеки. Якщо на початковому етапі дослідження акцентувалися на оптимізації передачі повідомлень і зменшенні шумів у каналах, то нині у центрі уваги перебуває захист даних, протидія кібератакам, боротьба з інформаційними маніпуляціями. Таким чином, інформаційний простір розглядається і як сфера потенційної вразливості держави та суспільства. Саме тому в багатьох країнах, зокрема й в Україні, формуються доктрини інформаційної безпеки, які регламентують діяльність у цій сфері.

Ще однією рисою сучасного підходу до інформаційного простору є його багаторівневність. Науковці виокремлюють локальний, національний та глобальний рівні, які взаємопов'язані між собою. Наприклад, національні інформаційні простори можуть мати власні культурні й мовні особливості, проте водночас вони інтегровані у світову мережу. Це породжує як нові можливості (доступ до глобальних знань, комунікація без кордонів), так і виклики (залежність від іноземних технологій, вразливість до зовнішнього впливу) [6].

З точки зору філософії інформації, інформаційний простір можна розглядати як новий онтологічний вимір, де співіснують об'єктивна реальність та її цифрове відображення. Людство дедалі більше покладається на дані, алгоритми й цифрові моделі у процесі прийняття рішень. Таким чином, інформаційний простір формує нову реальність, яка має прямий вплив на економіку, політику, культуру. Це робить актуальним питання меж між «віртуальним» та «реальним» і того, наскільки вони умовні у сучасному світі.

У контексті політичних наук інформаційний простір визначається ще й як сфера боротьби за вплив та контроль. У ХХІ столітті саме інформаційні війни стали одним із головних інструментів гібридних конфліктів. Дезінформація, пропаганда, кібератаки – усе це є засобами досягнення політичних цілей у глобальному просторі. Відповідно, інформаційний простір вже не лише середовище комунікації, а й арена протиборства, де визначається стратегічна перевага.

У культурологічному аспекті інформаційний простір сприймається як поле формування ідентичностей. Мас-медіа, соціальні мережі та цифрові платформи створюють нові механізми соціалізації та культурної інтеграції. Водночас вони можуть призводити й до фрагментації суспільств, утворення інформаційних «бульбашок», які ізолюють групи людей у межах власних інформаційних потоків. Це явище ставить перед суспільством нові виклики у сфері демократії та суспільної згоди.

Сучасні концепції інформаційного простору підкреслюють його тісний зв'язок із економікою знань. Інформація стає ресурсом, що визначає конкурентоспроможність держав і корпорацій. Розвиток цифрових технологій, штучного інтелекту, великих даних призводить до того, що інформаційний простір дедалі більше перетворюється на основу світової економіки. Контроль над інформаційними потоками стає важливішим, ніж контроль над природними ресурсами.

Важливим аспектом є й правове забезпечення функціонування інформаційного простору. Міжнародне право поступово формує норми, що регулюють кібердіяльність, захист персональних даних, свободу вираження поглядів у цифровому середовищі. Водночас відсутність єдиного глобального регулювання створює правові прогалини, якими користуються недобросовісні актори. Це ще раз підтверджує складність і багатошаровість сучасного інформаційного простору.

Окремо слід наголосити на науково-технічному вимірі: інфраструктура інформаційного простору включає не лише мережі зв'язку, але й центри обробки даних, супутникові системи, хмарні технології. Усе це створює основу для існування глобального цифрового середовища, яке вже неможливо зруйнувати без масштабних наслідків для людства. Це означає, що інформаційний простір є не просто умовним терміном, а реальною глобальною системою, від якої залежить функціонування суспільства [7].

Отже, поняття «інформаційний простір» пройшло складний шлях розвитку – від технічного до онтологічного розуміння. У працях Норберта Вінера інформація постає як фундаментальна категорія, універсальна для біологічних, технічних і соціальних систем. У другій половині ХХ століття концепція інформаційного суспільства (Д. Белл, М. Кастельс, Й. Масуда) розширила уявлення про інформацію як головний ресурс розвитку цивілізації. У добу цифрових технологій інформаційний простір набуває глобального характеру, перетворюючись на середовище комунікації, діяльності й самореалізації людини.

Сучасні концепції акцентують увагу на багатовимірності цього простору – технічній, соціальній, культурній, політичній та правовій. Він охоплює не лише мережі передачі даних, а й процеси формування ідентичності, культурні трансформації, інформаційні війни та етичні дилеми приватності. Інформаційний простір стає одночасно середовищем свободи і контролю, розвитку і ризику, комунікації і конфлікту.

Критичний аналіз традиційних та сучасних концепцій інформаційного простору дозволяє стверджувати, що однією ключових його характеристик є глобальність. Завдяки розвитку інтернету та цифрових технологій людина може взаємодіяти з іншими незалежно від географічних відстаней. Це призводить до розширення горизонтів пізнання і водночас стирання локальних меж, що раніше визначали соціальну, політичну чи культурну ідентичність. Людина стає частиною глобальної мережі, де інформаційні потоки визначають доступ до знань і впливають на спосіб мислення [1].

Інформаційний простір також змінює структуру комунікації. Якщо раніше обмін знаннями був повільним і залежав від матеріальних носіїв, то тепер він відбувається миттєво. Соціальні мережі, месенджери, цифрові платформи дозволяють людям не лише спілкуватися, а й формувати спільноти за інтересами, впливати на суспільні процеси, створювати нові культурні феномени. Така інтерактивність радикально змінює відносини між індивідом і суспільством.

Зміна простору буття проявляється й у нових формах праці. Інформаційні технології відкрили можливість дистанційної зайнятості, появи цифрових професій та економіки знань. Людина, яка раніше була обмежена фізичним робочим місцем, сьогодні може реалізовувати себе у глобальному масштабі. Це з одного боку створює нові шанси, а з іншого – підвищує конкуренцію та потребу у постійному саморозвитку.

Важливим наслідком інформаційного середовища є трансформація освітніх процесів. Доступ до безмежних інформаційних ресурсів дозволяє людині навчатися упродовж життя, обирати індивідуальні траєкторії навчання. Освіта виходить за межі традиційних інституцій, а віртуальні курси та платформи стають звичним способом здобуття знань. Таким чином, інформаційний простір формує нову парадигму освіти, орієнтовану на відкритість і гнучкість [2].

Інформаційний простір впливає й на політичну сферу. Завдяки цифровим комунікаціям громадяни отримали нові інструменти участі у суспільному житті: від електронних петицій до цифрових виборів. Водночас поширення фейків, інформаційних атак та маніпуляцій показує, що цей простір може стати і джерелом загроз для демократії. Таким чином, нове середовище буття не лише розширює можливості громадянської активності, а й ставить питання про безпеку та прозорість інформаційних процесів.

В етико-філософському вимірі інформаційний простір ставить людину перед дилемою свободи та контролю. З одного боку, він відкриває безпрецедентний рівень доступу до знань і самовираження, а з іншого – створює умови для тотального спостереження, збору даних і втрати приватності. Людина постає у новій ролі: не лише як суб'єкт, що користується інформацією, але й як об'єкт збору та аналізу даних.

Особливу увагу слід звернути на культурні зміни, зумовлені інформаційним простором. Культура сьогодні дедалі більше переходить у цифровий формат – від мистецтва до масових розваг. Людина живе у світі символів, знаків та віртуальних образів, де часто стирається межа між реальністю та її цифровим відображенням. Це породжує феномен «гіперреальності», описаний Жаном Бодрійяром, коли симулякри стають більш вагомими, ніж сама дійсність.

Не менш значущою є проблема ідентичності в інформаційному просторі. Людина може створювати цифрові аватари, брати участь у віртуальних спільнотах, формувати різні образи себе. З одного боку, це розширює свободу самовираження, з іншого – спричиняє кризу автентичності та фрагментованість особистості. Пошук справжнього «я» у світі цифрових відображень стає однією з головних екзистенційних проблем сучасності [3].

Інформаційний простір формує нові виміри часу та простору. У ньому панує постійна присутність у «тут і зараз», де новини та події поширюються миттєво. Це породжує феномен «прискорення життя», коли людина змушена постійно реагувати на інформаційні потоки, втрачаючи здатність до глибокого аналізу. Таким чином, інформаційне середовище впливає на когнітивні процеси та спосіб мислення.

Не можна оминати увагою і безпековий аспект. Інформаційні війни, кібератаки, маніпуляції свідомістю – усе це показує, що інформаційний простір стає ареною глобальних конфліктів. Людина, держава та міжнародні організації повинні шукати нові механізми захисту, аби зберегти стабільність і довіру у цифровому світі. Тут поєднуються завдання кібербезпеки, правового регулювання та етичних стандартів.

Інформаційний простір формує й нову економіку. Великі дані, штучний інтелект, цифрові платформи створюють умови для появи нових бізнес-моделей, які засновані на інформації як основному ресурсі. Це змінює логіку економічних відносин, де головним капіталом стають знання, алгоритми та інформаційні технології.

У філософському контексті інформаційний простір можна розглядати як нову онтологічну реальність. Він уже не є лише інструментом, а стає середовищем, у якому людина існує, пізнає і творить. Це вимагає переосмислення класичних уявлень про людину, суспільство і культуру. З'являються нові категорії – «*homo informaticus*», «цифрова свідомість», «віртуальна ідентичність».

Таким чином, інформаційний простір – це нове середовище буття, яке змінює всі сфери людського життя. Він відкриває широкі можливості для розвитку, комунікації та самореалізації, але водночас створює нові ризики та виклики. Сучасна людина змушена шукати баланс між свободою і безпекою, реальністю та віртуальністю, приватністю і відкритістю [4]. Усвідомлення цих та інших трансформацій є важливим завданням філософії, науки та практики управління, адже від того, як ми інтегруємо інформаційний простір у наше буття, залежатиме майбутнє людини і всього світу.

Висновки. Проведений соціально-філософський аналіз засвідчив, що лінія від Н. Вінера та К. Шеннона до Д. Белла, Й. Масуди та М. Кастельса демонструє еволюцію розуміння інформації від технічного сигналу до фундаментальної онтологічної категорії буття. Якщо Вінер і Шеннон осмислювали інформацію як принцип організації систем і зменшення ентропії, то Белл, Масуда й Кастельс

розкривають її соціально-економічний і культурний потенціал. У результаті інформаційний простір постає як новий тип реальності, у якому знання, комунікація та мережеві структури визначають саму сутність людини – homo informaticus.

Отже, інформаційний простір сьогодні виступає не лише середовищем комунікації, а фундаментальною реальністю, що трансформує способи мислення, соціальні взаємодії та культурні практики людини. Він визначає нові виміри свободи і контролю, створює можливості для самореалізації та участі в суспільному житті, одночасно породжуючи нові ризики та етичні дилеми.

Література:

1. Айтов С. Ш. *Сучасна філософія історії: історично-антропологічний горизонт* : монографія. Дніпро: Ліра, 2018. 364 с.
2. Гайдеггер М. *Дорогою до мови*. Пер. з нім. В. Кам'янець. Львів: Літопис, 2007. 232 с.
3. Горохова Л. В. *Страх як екзистенціал буття сучасної людини: соціально-філософський аналіз* : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Горохова Людмила Вікторівна ; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2011. 182 с.
4. Дойчик М. В. *Ідея гідності в історії європейської філософії* : монографія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», 2018. 393 с.
5. Лях В. В. та ін. *Криза ідентичності: історико-філософський контекст* : монографія. Ред. В. В. Лях; НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ: Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України, 2021. 397 с.
6. Рассел Б. *Історія західної філософії*. Харків : Фоліо, 2024. 862 с.
7. Таранов С. В. *Внутрішня історія філософії. Нариси з теології історії мислення: монографія*. Київ: Центр гуманітарної освіти НАН України, 2023. 194 с.
8. Ткаченко О.А. *Традиція і антропологічні виклики новітніх технологій* : монографія. Дрогобич: ТЗОВ «ТРЕК ЛТД», 2024. 396 с.
9. Bell, Daniel. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York : Basic Books, 1973. 507 p.
10. Castells M. *The Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. 1: The Rise of the Network Society. Oxford: Blackwell, 2000. 594 p.
11. Masuda, Yoneji. *The Information Society as Post-Industrial Society*. Tokyo: Institute for the Information Society, 1980. 171 p.
12. Wiener N. *The Human Use of Human Beings: Cybernetics and Society*. Mariner Books Classics ed.; New York, NY: Mariner Books. 2025. 240 p.